

SKIRMANTAS JANKAUSKAS

Vilniaus universitetas

PLATONAS VS ZENONAS, ARBA ESINIŲ ONTIŠKUMO PROBLEMA *PARMENIDE*

Plato vs Zeno or the Problem of Ontological Status
of Existences in *Parmenides*

SUMMARY

The paper discusses the problem of the ontological status of existences. Plato deals thoroughly with the problem in *Parmenides*, perhaps the most analytical of his dialogues. The prominent Eleatic philosopher, who laid down the fundamentals of ontology, has inferred that only being exists and that existences are just empty names. Plato follows Parmenides and treats being as a goal of philosophizing. However, he follows Socrates as well and treats virtue as another goal of philosophizing. The latter goal compels Plato to concentrate upon the subject of philosophizing, an entity that was totally ignored in the early Greek philosophy. In *Phaedo* Plato demarcates the subject, identifies it with body and in this way unearths an abyss between the subject of philosophizing and being. Plato puts forward a theory of anamnesis as a way to bridge the abyss. By analyzing the ontological premises of anamnesis, Plato revives the concept of participation that supposes the logical link between existences and ideas. Presuming that existences partly overtake the content of ideas, the inference follows that existences could not be treated as ontologically meaningless. Consequently, Plato is compelled to rehabilitate the ontological status of existences. This explains why Plato in the opening part of *Parmenides* forces the very young Socrates to debate with Zeno, the most ardent follower of Parmenides. In his famous aporias Zeno disputed the possibility of many, consequently, of existences as well.

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariama esinių ontiškumo problema, su kuria Platonas galynėjasi viename analitiškiausių savo dialogų – *Parmenide*. Jis, klodamas ontologijos pamatus, išmąstė tikrai esantį vienatinį *esantį*, o esinius visiškai nureikšmino. Platonas, viena vertus, seka Parmenidu ir persiima *esančiojo* siekiu, tačiau, antra vertus, jis seka ir Sokratu, tad persiima ir dorybės siekiu. Antrasis siekis verčia jį aptarti antikos filosofijoje iki tol

RAKTAŽODŽIAI: filosofavimo subjektas, anamnezė, dalyvavimas, esiniai, esantis, daugis, vienis.

KEY WORDS: subject of philosophizing, anamnesis, participation, existences, being, many, one.

ignoruotą filosofavimo subjektą. *Faidone*, demarkuojant šį subjektą, jį tenka identifikuoti kūnu, o tai apnuogina prarają, kuri skiria filosofuojantį nuo jo siekio – *esančiojo*. Šią prarają Platonas mėgina įveikti anamneze, t. y. matematinio mąstymo specifika eksploatuojančiu mąstymo būdu. Apmąstydamas pažinimo kaip atsiminimo ontologines prielaidas, Platonas atgaivina dar ankstyvųjų filosofų eksploatuotą dalyvavimo arba mėgdžiojimo sąvoką, kuri anamnezės galimybę grindžia prielaida loginio ryšio tarp esinių ir *esančiojo* sąvokos paveldėjusių idėjų. Tariant, jog esiniai, kad ir nekokybiškai, pasiima idėjų turiniais, jų jau nebegalima traktuoti kaip ontiskai niekinių esybių. Platonas priverstas reabilituoti esinių ontologinį statusą. Todėl *Parmenido* įžanginėje dalyje jis priverčia dar labai jauną Sokratą polemizuoti su uoliausiu Elėjos patriarcho sekėju Zenonu, kuris savo aporijomis kompromitavo daugio, vadinasi, ir esinių, tikrumo galimybę.

Platono vardą net ne filosofai pirmiausia sieja su idėjų teorija. Garsiosios teorijos kontūrai ima ryškėti *Faidone*, Platonui brėžiant skirtį tarp regimosios ir neregimosios sričių¹. Tačiau *Faidono* antrasis dalykinis pavadinimas kažkodėl skelbia, kad tai yra dialogas ne apie idėjų teoriją, bet apie sielą. Įvertinant tą vaidmenį, kuris *Faidone* teikiamas sielai, šį dialogą, matyt, galima traktuoti kaip pastangas demarkuoti filosofavimo subjektą. Sinoptiniame arba visumiškame antikiniame filosofavime, susitelkusiam tik ties dalyku, numanomas mąstymo subjektas jei ir sušmėzuodavo, detaliau nagrinėjamas nebuvo. Į filosofavimo orbitą šį subjektą ne tik įtraukia, bet, regis, išimtinai ties juo susikoncentruoja praktiškai filosofuoti pradėjęs Sokratas. Įvertinant tą aplinkybę, kad šis antikos išminčius filosofuoja polemizuodamas su sofistais, netgi ne jam tenka atiduoti laurus už sielos sureikšminimą antikinėje filosofijoje. Argi ne sofistai, apibrėžę žmogaus matą ir juo matuodami visus dalykus, išviliojo į refleksijos šviesą lig tol jos šešėlyje tūnojusį mąstymo subjektą? Bepigu buvo po to Sokratui specifikuoti tą matą arba sielą vien etiškai. Šiaip ar taip, uoliam Sokrato sekėjui Platonui mėginant suteorinti sokratiškąjį į sielos dorinimą orientuotą filosofavimą siela tampa ne tik teorinio filosofavimo

išeities tašku, bet jos intencijomis jau pamatuojami ir filosofavimo galutiniai siekiai. Žvelgiant į sielą iš teorinio mąstymo pozicijų, sokratiškoji sielos sukilninimo misija neišvengiamai virsta jos pažintinio tobulinimo uždaviniu, tad Platonas *Faidone* kaip tik ir mėgina demarkuoti sielą kaip pažinimo subjektą bei aptarti tokios prigimties subjekto galimybes ir perspektyvas. Su sofistais polemizavęs Sokratas buvo priverstas pripažinti sielos pirminį dorinį netobulumą, o pažintiniu aspektu į sielą žvelgiančiam Platonui tenka konstatuoti pirminio žinojimo, kuriuo ši disponuoja, ribotumą bei aptarti nekokybišką pažinimo būseną lemiančią mąstymo strategiją, t. y. kasdienio mąstymo gnoseologiją. Šioji ir tampa išeities tašku konstruojant kokybiškąjį, būtent į pačią tiesą taikantį, pažinimo būdą. Aptariant kasdienio mąstymo gnoseologiją neišvengiamai tenka pasiimti ir šio mąstymo ontologija, t. y. požiūriu, kad kosmas yra kintančių daiktų ruimas. Rekonstruodamas kasdienio pažinimo prielaidas, Platonas suranda kelią, kaip, atsispiriant į prastos ontognoseologinės kokybės kasdienio mąstymo esybes, kilti prie filosofavimo vertybinių siekių numanomų tobulų esybių. Tas būdas yra anamnezė arba pažinimas kaip atsiminimas², t. y. loginio pobūdžio procedūra, kurios metu, atsiribojant nuo „horizon-

talių“ dalykinių ryšių tarp kasdienių esybių ir susitelkiant ties konkrečios esybės pavadinimų numatomu turinio aspektu, atliekamas savotiškas „vertikalus“ judesys kiekvienai laikiškai, t. y. kintančiai, kasdienei esybei rekonstruojant nekintančią arba sau tapačią ir visavertišku dalykiniu turiniu disponuojančią esybę – idėją. Ir šiaip nesunku nuspėti, o ir *Faidone* pateikiami matematiniai mąstymo pavyzdžiai gana nedviprasmiškai peršamintį, kad šią atsiminimo sampratą Platonas, matyt, aptinka matematikoje. Mat šioji teorinį mąstymo kelią pasirinkusiai antikos filosofijai yra istoriškai pirmas ir vienintelis teorinio mąstymo precedentas. Į ją jau orientuojasi net kai kurie įžvalgesni ankstyvieji antikos filosofai. Štai pitagorininkai matematinės esybės, ir, ko gero, ne be pagrindo, traktuoja kaip kosmo ontiškumo pamatą, o filosofavimo subjekto rakursu žvelgiantis Platonas matematinio mąstymo specifikoje įžvelgia galimybę žengti anapus lakaus kasdienio mąstymo. Jei kiekviena matematinė esybė, ją realizuojant, virsta ne itin kokybišku kasdienio gyvenimo dalyku, jei brėžiant trikampį ar konstruojant trikampį daiktą, gaunasi tik tobula trikampį ne itin vykusiai mėgdžiojantis dalykas, tai žvelgiant priešinga kryptimi, regis, visai pamatuota manyti, kad kiekvienas kintantis ir nekokybiškas kasdienis dalykas numato sau tapačią ir visavertišką esybę. Tokia mintis turėjo labai imponuoti Platonui, nes, žvelgdamas iš teorijos pozicijų, jis neišvengiamai turėjo persiimti Parmenido rekonstruoti filosofavimo siekiu – *esančiuoju*, o matematinės esybės, regis, tenkino iškiliojo elėjiečio nustatytus *esančiojo* požymius³. Tad Platonas galėjo viltis, kad anamnezė

yra kelias, kuriuo filosofuojantis galėtų pasiekti *esantįjį*. Pačiam Parmenidui *esančiojo* temizavimas, regis, nebuvo jokia problema, nes jis žvelgė į *esantįjį* neidentifikuoto ir anonimiško mąstymo subjekto arba teorijos apskritai požiūriu, tad vien konstatavo *būti* esant⁴ ir išrutuliojo tokiu požiūriu pamatuotus *esančiojo* požymius. Platonui demarkuojant filosofavimo subjektą kaip doriškai konstituotą sielą, elėjiečiams ranka pasiekiamas *esantis* gana netikėtai ėmė tolti. Mat įsižiūrint į to subjekto aktualiąją prigimtį, tapo aišku, kad regėjimo srityje įkalintą sielą ir vien mąstyme besiskleidžiantį *esantįjį* skiria praraja. Ir nors anamnezė kaip pažinimo būdas teikė dideles viltis įveikti tą prarają, tačiau ji iškėlė dar didesnes problemas mėginant artikuliuoti jos ontologines prielaidas. Mat anamnezė yra galima tik darant prielaidą apie tų nekokybiškų esybių, kurios tiesiogiai prieinamos pažinimo subjektui, ir tų tobulų esybių, į kurias jis potencialiai taiko, loginį susietumą. Tad dar *Faidone* Platonas, aptardamas anamnezės ontologinį aspektą, prabyla apie *dalyvavimo* ryšį tarp drastiškai skirtingos kokybės, anot Platono, regimų ir neregimų esybių⁵.

Platonas *Faidone* net nemėgino kaip nors detalizuoti *dalyvavimo* sąvokos ir dėl to vėliau susilaukė labai nedraugiškos kritikos iš savo mokinio Aristotelio⁶. Vis dėlto net teoriškai neartikuliuota *dalyvavimo* sąvoka numatė prielaidas, iš pirmo žvilgsnio akivaizdžiai nesuderinamas su tomis programinėmis ontologinėmis nuostatomis, kurias antikos filosofavimui nužymėjo Parmenidas ir jo mokiniai. Nors Platonas ir nureikšmina kasdienį mąstymą, tad jo numanomas ontines esybės – daiktus vadina šešėliais, tačiau jis

jau negali elgtis taip drastiškai, kaip tai darė Parmenidas ir juo pasekęs Zenonas, t. y. negali apskritai moti ranka į daiktus ir traktuoti jų kaip niekinių esybių. Mat Platonas žvelgia iš intencionaliai, t. y. etiškai, mąstančio anonimiško subjekto pozicijų ir jam tenka konstatuoti, kad (į parmeniškaį *esanti* kreipiančiu) idėjų pažinimo neišvengiamas išeities taškas yra daiktai. Platonas nebūtų galėjęs pasinaudoti ir gerokai vėliau panašioje situacijoje pademonstruoti L. Wittgensteino subtiliu sprendimu, t. y. nebūtų galėjęs tiesiog nuspirti daiktų po to, kai jais pažintiškai pasinaudojo. Mat *dalyvavimo* sąvoka numato daiktų ir idėjų bendramatiškumą, t. y. verčia teikti daiktams, tegu ir prastesnę, bet vis dėlto idėjoms gimininę ontinę kokybę. Šiaip ar taip, Platonui turėjo būti akivaizdu, kad anamnezės ontologinį aspektą įvertinanti *dalyvavimo* sąvoka gana radikaliai kvestionuoja Parmenido ontologinius samprotavimus. Pirmiausia Platonui tenka reabilituoti ontologinį statusą Zenono visiškai nereikšmintiems daiktams, o pagrečiui ir daugio tikrumą. Negana to, į ontologiją praspūdusi daugio bacila grasina persimesti ir į parmenidiškąjį vienatinį *esanti*-jį. Jei realūs daiktai nurodo ontiškai tikras idėjas, tai šios, matyt, ir yra parmenidiškojo *esančiojo* turinys, o tai vienatinį *esanti*-jį verčia daugiu, kuris, anot Zenono, yra neįmanomas. Kad ir kaip būtų, Parmenido ir jo mokinių ontologiniai apmąstymai, matyt, buvo ne iš piršto laužti. Į juos atsivėlgė turbūt didžiausias antiklos eruditas Demokritas konstruodamas savąją atomizmo koncepciją. Regis, ir Platonas viename iš savo dialogų mėgina suderinti *dalyvavimo* sąvokos numanomas onto-

logines prielaidas kaip tik su tais metafiziniais apmąstymais.

Tas dialogas irgi, matyt, visai neatsitiktinai pavadintas *Parmenido* vardu, o jame perpasakojamas labai jauno Sokrato ir jau garbaus amžiaus Elėjos patriarcho neva kadaise vykęs pokalbis. Tai yra analitiškai turbūt skaidriausias ir šia reikšme turbūt paprasčiausias, tačiau, matyt, ne prasčiausias Platono dialogas, kuriame loginio diskurso eiga beveik netrikdoma minimalistinių šnekamosios kalbos intarpų. Nors beveik visas dialogas skleidžiasi kaip Parmenido ir Sokrato pokalbis, tačiau jo pradžioje Sokratas dar pakalbina ir Zenoną. Šis, nūdieniškai formuluojant, buvo atvykęs į Atėnus skaityti viešų paskaitų ir, matyt, glumino žingeidžius atėniečius savo įmantriomis aporijomis, kompromituojančiomis daugio ir judėjimo tikrumą. Vieno tokio renginio metu Zenonui baigiant pristatinėti savuosius rašinius, Sokratas ir mėgina pasitikslinti Zenono skaitomo vieno iš rašinių intenciją:

„Ką turi omenyje, Zenonai, šitaip kalbėdamas? Jei esinių yra daug, jie turėtų būti ir panašūs, ir nepanašūs [vieni į kitus], o tai būtų neįmanoma; juk negali nei nepanašus būti [ir] panašus, nei panašus būti [ir] nepanašus? Argi ne tai mėgini pasakyti [πῶς, φάναι, ὦ Ζήνων, τοῦτο λέγεις; εἰ πολλά ἐστί τὰ ὄντα, ὡς ἄρα δεῖ αὐτὰ ὁμοία τε εἶναι καὶ ἀνόμοια, τοῦτο δὲ δὴ ἀδύνατον: οὔτε γὰρ τὰ ἀνόμοια ὁμοία οὔτε τὰ ὁμοία ἀνόμοια οἶόν τε εἶναι; οὐχ οὕτω λέγεις]?”⁷⁷

Nesunku nuspėti, kad Platonas čia mėgina perfrazuoti Zenono aporijas, neigiančias daugio galimybę, *Faidone* aptartos pažinimo procedūros terminais. Juk pažinimas kaip atsiminimas eksploatu-

ja kasdienio mąstymo numanomų ontinių esybių – esinių (τὰ ὄντα) tarpusavio panašumą arba nepanašumą⁸. Zenonas, anot Platono, matyt, teigtų, kad jokia (ta pati) esybė, o šiuo atveju esinys, negali būti (mąstomas kaip) panašus ir nepanašus, tad veikiai darytų išvadą, kad esinių (gretinimą numanantis) daugis yra negalimas. Nors Platonui, matyt, turėjo labai imponuoti Zenono ir apskritai elėjiečių mąstymo logiškumas, tačiau išvada, visiškai neigianti (esinių) daugio tikrumą, jam pažintiškai jau buvo nepriimtina. Todėl *Parmenide* Platonas yra tiesiog priverstas įveltį jauną Sokratą į aiškiai jo intelektualine patirtimi nepamatuotą polemiką su patyrusiu Zenonu ir ieškoti būdų, kaip pagrįsti esinių tikrumo galimybę. Platonas net nemėgina maskuoti šios savo intencijos ir dar tik performuluodamas Zenono samprotavimus, jau mėgina kiniko Diogeno stiliumi įgelti elėjiečiui. Kadaisė panašiam viename renginyje Zenonui kompromituojant judėjimo prielaidą, t.y. demonstruojant, kad judėjimo sąvoka kreipia link viena kitai prieštaraujančių išvadų ir veikiai konstatuojant, kad judėjimas yra negalimas, odiozinis kinikas tiesiog atsisotojo ir ėmė vaikščioti. Platonas ironizuoja dar subtiliau ir priverčia Zenoną pritarti labai klasingai suformuluotai išvadai apie Zenono aporijų intencijas:

„Argi tavieji išvedžiojimai taiko į ką kita, negu, ginčijant visas [įprastines] nuostatas, teigti, kad daugio nėra? Ir tu manai, kad kaip tik tai yra kiekvienu tavo išvedžiojimu tikrai įrodoma, tad ir tiek įrodymų tiki pateikiąs, jog [esinių] nėra tiek daug, kiek kad išvedžiojimų esi surašęs? Juk tai turi omenyje, ar vis dėlto aš klystu? [ἄρα τοῦτο ἔστιν ὁ βούλονταί σου

οἱ λόγοι, οὐκ ἄλλο τι ἢ διαμάχεσθαι παρὰ πάντα τὰ λεγόμενα ὡς οὐ πολλά ἔστι; καὶ τούτου αὐτοῦ οἶε σοὶ τεκμήριον εἶναι ἕκαστον τῶν λόγων, ὥστε καὶ ἡγῆ τὸσαῦτα τεκμήρια παρέχεσθαι, ὅσους περὶ λόγους γέγραφας, ὡς οὐκ ἔστι πολλά; οὕτω λέγεις, ἢ ἐγὼ οὐκ ὀρθῶς καταμανθάνω;]“⁹

Apibrėžęs Zenono aporiškųjų išvedžiojimų intenciją, parmenidiškasis Sokratas tęsia šio elėjiečio samprotavimų diagnozavimą ir padaro išvadą, kad, tiesą sakant, jie nėra kuo nors ypatingi, bet, matyt, tik atvirkštinis Parmenido samprotavimų variantas. Argi toks jau didelis skirtumas teigti, kad yra tik vienis, ir teigti, kad nėra daugio? Jei šie teiginiai yra vienas kito loginis neigimas, tai ar gali jie vienas kito atžvilgiu numanyti kokį nors papildomą turinį? Vadinasi, Zenonas savitu aporistiniu argumentavimo būdu tik sudaro įspūdį, kad jis originaliai mąsto, nors iš esmės jis tik ortodoksiškai mėgdžioja savo mokytoją. Įtarimas neoriginalumu turėtų užgauti Zenono savimeilę, tad šis, argumentų niekada nestokojantis elėjietis, matyt, turėtų ne tik atsikirsti, bet dar ir pamokyti jį menkinti pradėjusį geltonsnapį Sokratą. Tačiau *Parmenide* vykstantį pokalbį režisuoja Platonas, ir Zenonas, užuot ėmęs priešgyniauti Sokratui, ne tik pagiria jaunojo Sokrato išvalgumą, bet netgi ima jam nuolaidžiauti ir menkinti pats savo paties požiūrį:

„Kalbi apie gana atsitiktinius dalykus, nes iš tikro šie rašiniai skirti palaikyti Parmenido samprotavimus ir nukreipti prieš tuos, kurie mėgina šaipytis iš jo bei teigia, jog tarus, kad yra tik vienis, kykla daug juokingų išvadų, prieštaraujančių šiam požiūriui. O šis rašinys ginčija daugio šalininkus

ir atkerta jiems su kaupu, pademonstruodamas, kad jų prielaida dėl daugio, nuosekliai ją plėtojant, lemia dar juokingesnes išvadas negu požiūris, kad yra tik vienis. Kaip tik tokia provokuojama maniera jaunas būdamas ir parašiau tą rašinį, kurį kažkas pavogė, man net nespėjus apsvastyti, išleisti jį į šviesą ar ne. Ir tai tau, Sokratai, nėra žinoma, tad manai, kad ne iš jaunystės polinkio provokuoti tai parašyta, bet pamatuota seno žmogaus ambicijomis [ἀλλὰ σὺ μὲν εἶπες τῶν συμβεβηκότων τι, ἔστι δὲ τό γε ἀληθὲς βοήθειά τις ταῦτα τὰ γράμματα τῷ Παρμενίδου λόγῳ πρὸς τοὺς ἐπιχειροῦντας αὐτὸν κωμωδεῖν ὡς εἰ ἔν ἐστι, πολλὰ καὶ γελοῖα συμβαίνει πάσχειν τῷ λόγῳ καὶ ἐναντία αὐτῷ. ἀντιλέγει δὴ οὖν τοῦτο τὸ γράμμα πρὸς τοὺς τὰ πολλὰ λέγοντας, καὶ ἀνταποδίδωσι ταῦτά καὶ πλειῶν, τοῦτο βουλόμενον δηλοῦν, ὡς ἔτι γελοϊότερα πάσχοι ἂν αὐτῶν ἢ ὑπόθεσις, εἰ πολλά ἐστιν, ἢ ἡ τοῦ ἔν εἶναι, εἰ τις ἱκανῶς ἐπέξιοι. διὰ τοιαύτην δὴ φιλονικίαν ὑπὸ νέου ὄντος ἐμοῦ ἐγράφη, καὶ τις αὐτὸ ἐκλεψε γραφέν, ὥστε οὐδὲ βουλεύσασθαι ἐξεγένετο εἶτ' ἐξοιστέον αὐτὸ εἰς τὸ φῶς εἶτε μὴ. ταύτη οὖν σε λανθάνει, ὦ Σώκρατες, ὅτι οὐχ ὑπὸ νέου φιλονικίας οἶει αὐτὸ γεγράφθαι, ἀλλ' ὑπὸ πρεσβυτέρου φιλοτιμίας].¹⁰

Vargu ar realusis Zenonas taip menkintų savo rašinius ir taip atvirautų dvidešimtmečiui Sokratui apie savo samprotavimų neva vien retorines intencijas. Jei Platonas įdeda tokius žodžius į Zenono lūpas, tai ar tik nenori jis dialogo skaitytojams įpiršti mintį, kad nereikėtų šio elėjiečio išvadų apie daugio netikrumą suprasti pažodžiui. Čia, žinoma, būtų galima nusistebėti, kodėl Platonas tiesiog nenureikšmina Zenono aporijų išvadų korektiškai, t. y. elėjiečio argumentams pateikdamas kontrargumentus,

bet tarsi koks sofistą mėgina sumenkinėti tas išvadas apeliuodamas į visai pašalinius dalykus, šiuo atveju – į neva karštą jauno Zenono būdą? Matyt, ne iš gero taip elgiasi iškilusis klasikas, bet todėl, kad tiesiog neturi jokių tiesioginių priešnuodžių Zenono aporijų nepriimtinioms išvadoms nukenksminti. Argi ne todėl *Parmenide* minimos vien aporijų išvados ir net puse žodelio neužsimena apie jų pagrindimo būdus? Paskesnieji Sokrato samprotavimai šiame dialoge ne tik paremia tokį spėjimą, bet ir apnuogina platoniškojo požiūrio į esinius užkulisines prielaidas ir jų numanomas intencijas. Kad ir kaip būtų, parmeniškas Sokratas, išprovokavęs Zenoną imtis saviplakos, jau gali ignoruoti jo samprotavimus, tad įvelia šį elėjietį į *Faidone* dar gana neapibrėžtai nužymėtos *dalyvavimo* sąvokos prielaidų aptarimą:

„Betgi pasakyk man, ar tiki esant panašumą patį savaime, o ir kitą, [jam] priešingą [esybę], t. y. nepanašumą [patį savaime], ir kad aš bei tu, taip pat ir visa, ką siejame su daugio vardu, dalyvauja juose abiejuose? Tad tie, kurie dalyvauja panašume, tampa panašūs, tiek ir tokiu būdu, kokių dalyvauja [jame], tie, kurie dalyvauja nepanašume, tampa nepanašūs, o jau tie, kurie dalyvauja abiejuose, tampa dvejoji? Netgi jei visa dalyvauja abiejose priešingybėse ir dėl šio dalyvavimo yra vieni į kitus panašūs ir nepanašūs, kas čia stebina? Jei kas pademonstruotų, kad pats panašumas tapo [pačiu] nepanašumu arba nepanašumas – panašumu, tai jau būtų stebuklas; bet jei pademonstruotų, kad [dalykai], kurie dalyvauja abiejuose, tampa ir panašūs ir nepanašūs, man, Zenonai, tai neatrodytų keista; kaip ir tai, jei kas pademonstruotų, jog visa yra viena dėl to, kad dalyvauja vienyje, bet [pagrečiui] yra

ir daugis, nes dalyvauja daugyje; tačiau jei pademonstruotų, kad tai, kas yra [pats] vienis, yra [pats] daugis, o daugis yra vienis, tada jau aš nusistebėčiau [τόδε δέ μοι εἶπέ: οὐ νομίζεις εἶναι αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἶδός τι ὁμοιότητος, καὶ τῷ τοιούτῳ αὐ ἄλλο τι ἐναντίον, ὃ ἔστιν ἀνόμοιον: τοῦτοι δὲ δυοῖν ὄντων καὶ ἐμὲ καὶ σὲ καὶ τᾶλλα ἃ δὴ πολλὰ καλοῦμεν μεταλαμβάνειν; καὶ τὰ μὲν τῆς ὁμοιότητος μεταλαμβάνοντα ὅμοια γίνεσθαι ταῦτη τε καὶ κατὰ τοσοῦτον ὅσον ἂν μεταλαμβάνῃ, τὰ δὲ τῆς ἀνομοιότητος ἀνόμοια, τὰ δὲ ἀμφοτέρων ἀμφοτέρα; εἰ δὲ καὶ πάντα ἐναντίων ὄντων ἀμφοτέρων μεταλαμβάνει, καὶ ἔστι τῷ μετέχειν ἀμφοῖν ὁμοιά τε καὶ ἀνόμοια αὐτὰ αὐτοῖς, τί θαυμαστόν; εἰ μὲν γὰρ αὐτὰ τὰ ὁμοιά τις ἀπέφαινε ἀνόμοια γινόμενα ἢ τὰ ἀνόμοια ὅμοια, τέρας ἂν οἶμαι ἦν: εἰ δὲ τὰ τούτων μετέχοντα ἀμφοτέρων ἀμφοτέρα ἀποφαίνει πεπονθότα, οὐδὲν ἔμοιγε, ὦ Ζήνων, ἄτοπον δοκεῖ, οὐδέ γε εἰ ἐν ἅπαντα ἀποφαίνει τις τῷ μετέχειν τοῦ ἐνός καὶ ταῦτα ταῦτα πολλὰ τῷ πλήθους αὐ μετέχειν. ἀλλ' εἰ ὃ ἔστιν ἐν, αὐτὸ τοῦτο πολλὰ ἀποδείξει καὶ αὐτὰ πολλὰ δὴ ἐν, τοῦτο ἤδη θαυμάσομαι].¹¹

Iš pirmo žvilgsnio atrodytu, kad Platonas čia tarsi nieko naujo nepasako ir, regis, tik supažindina Zenoną su *Faidone* pateikta dalyvavimo samprata. Tačiau argi ši sąvoka gali turėti kokią nors prasmę esinių (daugio) tikrumą neigiančiam elėjiečiui? Akivaizdu, kad Platonas, detalizuodamas dalyvavimo sąvoką, vaikosi savų tikslų. Įdėmiau įsižiūrėjus darosi aišku, kad parmenidiškasis Sokratas čia mėgina rekonstruoti dalyvavimo sąvokos suponuojamas ontologines prielaidas, tad ir yra tiesiog priverstas polemizuoti su ontologinę problematiką antikos filosofijoje aktualizavusiais elėjiečiais. *Faidone* dar gana metaforiškai

nubrėžta skirtis tarp regimų ir neregimų dalykų čia tikslinama analitiškai skaidriau nusakant abiejų sričių esybių santykį su mąstymo logine specifika. Kadangi Parmenidas, konstatavęs *būti* esant, po to darė išvadą, kad „būti ir mąstyti yra tas pat“¹², tai nuosekliai kilo išvada, kad mąstymo logiškumo kriterijus turi ontinio tikrumo mato reikšmę. Zenonas, sekdamas tokia nuostata, savo aporijomis demonstravo, kad apmąstant regimosios srities pamatines prielaidas – daugį, judėjimą ir erdvę, – įsiveliama į prieštaravimus, todėl ne mažiau nuosekliai darė išvadą apie šios srities netikrumą. Kadangi dalyvavimo sąvoka vis dėlto numatė ontinį tikrumą ir esiniams, tai, perpratus elėjietiško mąstymo strategiją, buvo akivaizdu, kad esinių tikrumą galima išgelbėti tik atidalinant mąstymą ir egzistavimą. Tačiau toks atidalinimas būna įmanomas tik sutelkus mąstymą vien mąstyme, t. y. tik Descartes'ui įteisinus *cogito*, o jį, matyt, pirmasis gerokai vėliau realizuoja S. Kierkegaard'as, nusistebėdamas, kad egzistuojantis mąsto, o egzistencija yra nemąstoma. Platonas gelbsti esinių tikrumą darydamas tai, kas įmanoma sinoptiniame mąstyme, t. y. tik atribodamas esinių ir idėjų sritis visumiškame dalyke bei siūlydamas griežtus logikos matus taikyti vien idėjoms. Aptardamas esinių buvimo specifika, Platonas, regis, nėra originalus, bet, matyt, seka išvalgiuoju Hērakleitu. Šis savo aforizmais, viena vertus, pabrėžinėjo permainingą esinių realybės būdą, o, antra vertus, rekonstravo, anot jo, tą realybę steigiantį visai kitokios prigimties, būtent amžinai arba nuolatos esantį, *Logą*¹³. Retrospektyviai taikant Hērak-

leito aforizmomams Parmenido suformuluotą ontiškumo matą, tektų konstatuoti, kad nors esinių realybė dėl savo lakios prigimties gali būti mąstoma tik prieštaringai, tačiau jos ryšys su amžinai esančiu *Logu* vis dėlto neleidžia jos visiškai nureikšminti ontiskai. Tokią išvadą galima padaryti netgi ignoruojant Hérakleito aforizmo apie *Logą* numanomą išvadą, nes pats Hérakleitas, daugybe aforizmų pabrėždamas esinių realybės mąstymo prieštaringumą, nė viename aforizme jos visiškai nureikškina. Jei jis ir kvestionuoja tokios realybės tikrumą, tai tik menkindamas jos ontinę kokybę, pavyzdžiui, metaforiškai prilygindamas ją sapno realybei¹⁴. Tai nurodo gausūs jo filosofijos interpretatoriai, kurie, ignoruodami aforizmų apie amžinai esantį *Logą* numanomas išvadas, neretai ima drastiškai Hérakleitą priešinti Parmenidui, teigdami, kad vienas iš jų neva pernelyg sureikškina kitimą, o jau kitas, priešingai, susitelkė vien ties pastovumu. Nors ne kažkiek įžvalgumo reikia, kad suprastum, jog bet koks mąstymas, kad ir nuo ko pradėdamas, bet veikiai įsiklausydamas į savo loginę prigimtį, neišvengiamai provokuoja rekonstruoti pastovius arba sau tapačius dalykus ir, kad abu paminėti klasikai šiuo požiūriu buvo vienodai įžvalgūs, tad ir sutarė. Šiaip ar taip, Platonas, regis, perima iš Hérakleito esinių realybės fenomenologinį aprašymą, tačiau juo nesitenkina, bet žengia toliau ir dalyvavimo sąvoka pamėgina paaiškinti, viena vertus, kaip konkrečiai į daugybę idėjų pažiręs *Logas* lemia esinių turinį, o antra vertus, kodėl esinių turiniai tokie permainingi. Jei šiais rakursais perfrazuotume Sokrato pamoky-

mus Zenonui, tai išeitų, kad esiniai neturi nuosavos savasties arba tapatybės, tačiau turi gebėjimą persiimti suaižėjusio *Logo* turiniais. Nevaržomi nuosavos tapatybės esiniai gali persiimti iš principo bet kokiais svetimais turiniais, tačiau nė vienu konkrečiu turiniu negali persiimti visiškai, tad, mėginant juos apmąstyti, ir tenka konstatuoti parsidavėliškos esinių prigimties nulemtą painiavą¹⁵. Tačiau argi iš to, kad esinių neįmanoma apmąstyti korektiškai, reikia, sekant elėjiečiais, daryti išvadą, kad jie yra netikri¹⁶? Platonas, matyt, atsakytų, kad *to paties* matas yra mąstymo srities matas, tad ir galioja vien mąstymo srities esybėms, t. y. idėjoms, o esiniai priklauso visai kitai, t. y. regimų dalykų, sričiai. Ar tai reikštų, kad apie jų tikrumą reikėtų spręsti taikant jiems nuosavą matą? Sofistikos tėvas Protagoras į šį klausimą atsakytų teigiamai ir dar nurodytų, kad šios srities matas yra juslės¹⁷ ir visi esiniai, taikant šį matą, yra visiškai tikri. Platonui toks požiūris būtų visiškai nepriimtinas, nes toks matas ir esinius ant aukščiausio pjedestalo kelia, ir neregimas idėjas grasina vėjais paleisti. Šiaip ar taip, Platonas seka ontologijos korifėjaus Parmenido nuoroda apie mąstymo ir *esančiojo* tapatumą, tad ir esybių tikrumą sieja su jų mąstomumo¹⁸ galimybėmis. Nors esiniai priklauso regėjimo, t. y. jusliškumo sričiai, tačiau jie gali mėgdžioti idėjas ir, persiimdami mąstymo turiniais, vis dėlto būti ir tikri. Jei esiniai nėra ontiskai niekinės esybės, tai į kokį tikrumą jie gali taikyti? Parmenidiškas Sokratas čia teikia nedviprasmišką atsakymą: kiek ir kaip koks nors esinys dalyvauja kokioje nors idėjoje, tiek ir taip jis yra tikras.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ „...yra dvi esybių rūšys: regimos ir neregimos <...> ir <...> neregima rūšis visada tapati, o regima – niekada.“ Platonas. *Faidonas*. Iš senosios graikų k. vertė N. Kardelis. Vilnius, 1999, 79a.
- ² „Ar sutinkate ir su tuo, kad jei žinojimas atsiranda tam tikru būdu, jis yra prisiminimas? Štai kokį būdą turiu galvoje: jei kas nors išvydęs, išgirdęs ar kaip kitaip patyręs, pažįsta ne tik šį daiktą, bet kartu pagalvoja apie kitą, priklausantį ne tam pačiam, o kitam žinojimui, ar ne teisinga būtų teigti, kad žmogus prisiminė tai, kas jam atėjo į galvą.“ Ten pat, 73c-d.
- ³ „Taigi lieka vienas tyrimo kelias, kad [esantis] yra. Ir jame gana daug ženklų; kad esantis nesutirsdamas ir nesunaikinamas, vienalytis, nesukrečiamas ir be pabaigos. Nei kada buvo, nei bus, jei jau dabar yra iškart visas, vienatinis ir susietas.“ Hermann Diels, hg. v. Walter Kranz. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Bd. I–III. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1951–1952, DK28 B 8, 1–6.
- ⁴ „Būtina sakyti ir mąstyti esantį *išliekant*: juk yra būti, o nieko nėra“ (DK28 B6).
- ⁵ „Gražiu daiktą padaro ne kas kita, o vien grožis: ar tai grožio buvimas jame, ar tai bendrystė, ar dar kokiu kitu keliu ar būdu jis čia atsiranda. Mat dėl šito dalyko dar nesu tikras, bet tikrai žinau, kad visi gražūs daiktai yra gražūs dėl grožio“ (*Faidonas*, 100d).
- ⁶ „Teigti, kad jos (formos) yra (dalykų) paradigmos ir kad kiti dalykai dalyvauja jose, tolygu tuščiažodžiauti ir poetiškas metaforas žerti [τὸ δὲ λέγειν παραδείγματα αὐτὰ εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τᾶλλα κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικὰς].“ Aristotle, 1924, *Aristotle's Metaphysics*, ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press, 1.991a 21-22.
- ⁷ Plato, *Parmenides*. Plato in Twelve Volumes, Vol. 9, translated by Harold N. Fowler. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1925, 127e.
- ⁸ „Juslėmis ką nors – išvydus, išgirdus ar kaip kitaip patyrus, galima dėl to pagalvoti apie ką nors kita, jau pamiršta, prie kurio siekia priartėti šis, nepanašus į aną, ar panašus“ (*Faidonas*, 76a).
- ⁹ *Parmenidas*, 127e-128a.
- ¹⁰ Ten pat, 128c-e.
- ¹¹ Ten pat, 128e-129c.
- ¹² DK28 B5.
- ¹³ „Štai šio Logo, amžinai esančio, nesupranta žmonės nei prieš išgirdami, nei kartą išgirdę. Mat viskam randantis pagal šį Logą, jie panašūs į [jo] nepatyrusius, nors patiria ir tokius kalbesius, ir tokius darbus, kaip aš dėstau, kiekvieną pagal prigimtį atskirdamas ir išklodamas, kaip turi [būti] [κατὰ φύσιν διαίρέων ἕκαστον καὶ φράζων ὅπως ἔχει]. O kitiems žmonėms būna paslėpta tai, ką jie ovyje veikia, lygiai kaip ir tai, ką maršai atiduoda“ (DK22 B1).
- ¹⁴ „Ovyje būnantiems yra viena ir bendra [pasaulio] sąranga, o kiekvienas miegantis nususuka į savišką“ (DK22 B89)?
- ¹⁵ „Taigi <...> nebesuprantu ir nebepajėgiu suvokti visų šių gudrių priežasčių, ir jei kas man aiškina, neva koks nors daiktas gražus dėl ryškios spalvos, ar dėl formos, ar dar kaip nors panašiai, nenoriu viso to žinoti, mat tokie dalykai išmuša mane iš vėžių“ (*Faidonas*, 100c-d).
- ¹⁶ „Tuo tarpu visa (kita) turi būti vien [tušti] vardai, kuriuos mirtingieji nustatė, įtikėję juos esant tikrais: atsirasti ir išnykti, būti ir nebūti, keisti vietą bei mainyti spalvų žaismui“ (DK28 B8, 38–40).
- ¹⁷ „Siela yra vien juslinės patirtys ir nieko daugiau [τε μηδὲν εἶναι ψυχὴν παρὰ τὰς αἰσθήσεις]“ (DK80 A1 51).
- ¹⁸ „Neleisiu tau nei sakyti, nei mąstyti, kad iš nesančio [išaugo]; juk neišsakoma ir nepamąstoma, kaip nėra“ (DK28 B8 7-9).

B. d.